

Zuzana DĚNGEOVÁ
Praha

Nové lexikální jednotky motivované jmény českých politiků

Hlavním tématem této práce, vycházející z mé práce (Děngeová 2009), je role vlastních jmen při tvoření nových slov a komparace těchto neologizmů s depropriálními pojmenováními, která jsou popsána v dosud vyšlých výkladových slovnících současného českého jazyka¹. Na základě tohoto srovnání se snažím dokladovat, že depropriální tvoření nových slov je v českém jazyce produktivním a častým slovotvorným procesem.

Materiál pro práci jsem získala cílenou excerpcí denního tisku², v němž jsem zachycovala neologizmy slovotvorně motivované vlastními jmény domácích politiků a sledovala jejich další průnik do současné slovní zásoby. Tyto neologizmy analyzuji ze slovotvorného hle-

¹ Literatura k tématu není příliš bohatá, kromě obecných informací o prostředcích, jimiž jsou depropriální jednotky tvořeny, v základní slovotvorné literatuře (MČ I, Hauser 1980, PMČ) se tématu věnovala pouze Z. Opavská, 2003, v několika kratších studiích, v nichž prezentovala především materiál zpracovávaný pro slovníky neologizmů (SN1 a SN2) a krátce také O. Martincová (2003). O depropriálních kompozitech se částečně zmiňují např. L. Janovec a A. Rangelova (Janovec – Rangelova 2005).

² Cílená excerptce publicistických textů (především z denního tisku „Mladá fronta Dnes“, „Lidové noviny“, „Právo“ a časopisů „Reflex“, „Týden“ aj.) probíhala v letech 2008 a 2009. V menší míře jsem využívala také materiál z excerptní databáze WinHesla2, která vzniká v Excerptním úseku Oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český. Vyhledávání materiálu neprobíhalo v jazykových korpusech, neboť se dá předpokládat, že lexikální materiál v korpusech by se od vyexcerptovaného materiálu zásadně nelišil. Korpusový materiál může informovat především o frekvenci výskytu daných lexikálních jednotek, tento jev však ve své práci nesleduji (tímto se plánuji zabývat v připravované diplomové práci).

diska, z hlediska sémantického a zaměřuji se také na produktivitu užití daných slovotvorných typů. Svůj výzkum porovnávám s odbornou literaturou a shrnuji tak, že depropriální novotvoření je významný a vysoce produktivní jazykový jev, který obohacuje současnou slovní zásobu o velké množství nových lexikálních jednotek.

V této práci představuji materiál, který jsem sesbírala při excerptci a následně už analyzovala. Uvádím v první řadě jednotky, které se v publicistice objevují častěji (jména podle příslušnosti ke skupině lidí, názvy vlastností, činů, ideologií), dále v rámci jedné skupiny vymezuji depropriální adjektiva a adverbia, upozorním na zvýšené užívání prefixů a okrajově zmíním pojmenování, jež se vyskytují v textech poměrně výjimečně, ale jsou zajímavá jazykovou kreativitou, kterou autoři těchto pojmenování uplatňují při jejich tvorbě (slovesná pojmenování, nepravidelné tvoření), navíc mohou i tato pojmenování signalizovat některé obecnější inovační tendence v současné češtině.

Názvy příslušníků a stoupenců politických stran, hnutí a frakcí

Poměrně bohatou onomaziologicky a slovotvorně jasně vymezenou skupinou, v níž je hojně zastoupen dosavadní repertoár slovotvorných prostředků, jsou pojmenování příslušníků a stoupenců politických stran, hnutí, frakcí apod., která jsou motivována vlastními jmény vůdčích představitelů těchto uskupení. Pojmenování příslušející do této skupiny jsou odvozena sufixem *-ovec* nebo *-ista* (*bendlovec*, *bursíkovec*, *čunkovec*, *havlovec*, *julínkovec*, *kuchtovec*, *paroubkovec*, *rathovec*, *svobodovec*, *škromachovec*, *švejnarovec*, *tlustovec*, *topolánkovec*; *čunkista*, *havlista*).

Primárním významovým rysem takto tvořených pojmenování je přívrženectví k politickému představiteli, stoupenectví, sympatizace s ním. Nezřídka také dochází k různým významovým odstínům a sympatizace, či přívrženectví se vztahují nikoli k osobě, ale k politické straně, názoru, výraznému přesvědčení, které osoba předkládá. Sekundární významové rysy závisí vždy na kontextu komunikátu. Např.: *Kvůli vnitropartajním pŭtkám totiž z krajských voleb vyšachovali*

populárního hejtmana, »**bémovce**«³ Petra Skokana, a nedovolili mu, aby obhajoval svůj post („MF Dnes“ 2008, 20.10.); Odpověď pobouřeného **bursíkovce** byla následující: Martin ztělesňuje jeden z pilířů strany – environmentalismus, kdežto Katka je ztělesněním dalšího pilíře – lidských práv („Právo“ 2008, 8.09.); Z bojovného **rathovce** se stal spolehlivý **topolánkovec**, aby před čtrnácti dny podal pomocnou ruku Jiřímu Paroubkovi a složil poslanecký mandát, čímž posílil jeho skupinu v Poslanecké sněmovně („Reflex“ 2009, 2.01.).

Velmi časté je užití substantiv odvozených sufixem **-ovec** v plurálu. V tomto případě je patrný jistý posun oproti primárnímu významu. Singulárové pojmenování označuje přívržence politické strany či názoru představovaného politickým činitelem, plurálové označení pak pojmenovává členy strany, jejímž představitelem je politik, od jehož jména je nové pojmenování odvozováno. Plurálové užití substantiva odvozeného tímto sufixem označuje také členy seskupení, která se vytvářejí uvnitř politických stran. Např.: *Jedním z posledních tahů Josefa Luxe, reagujícího na novou situaci, byl čtyřkoaliční projekt. Hřebíčky do její rakve však zatloukaly vzájemné spory mezi tzv. **kalouskovci** a **svobodovci*** („MF Dnes“ 2009, 30.01.); ***Topolánkovci** a **paroubkovci** mají štěstí, že je lidé (ženy) vesměs nevolí podle toho, jestli jejich politici nosí sukni* („MF Dnes“ 2008, 18.10.)

Pojmenování se sufixem **-ista** se významově nijak zásadně neliší, v tomto případě je také časté užití plurálu pro označení členů politické strany, lídrem které je politik, jehož jméno je pro pojmenování motivujícím výrazem. Pojmenování derivovaná sufixem **-ista** a **-ovec** jsou slovtvorně synonymní, liší se frekvencí užití, **-ovec** je užíváno častěji. Např.: *Nacionalisté předvádějí a popisky doplňují fotografie obětí, které zbili či znásilnili »cikánští výrostci« či »ukrajinští násilníci«, podobně zaměřené Právo a spravedlnost zase žehrá na »komunisty, **havlisty**, socialisty a liberály«* („MF Dnes“ 2007, 26.05.); *Mnozí měli i značné výhrady k Janu Švejnarovi. Především to, že je to člověk s pravicovou orientací, **havlista**, je pro radar a proti referendu,*

³ Zde i ve všech následujících příkladech zvýraznila autorka.

neodmítá poplatky ve zdravotnictví ani případné zavedení školného, jako americký občan bude prosazovat politiku USA („Haló noviny“ 2007, 17.12.); *Já jsem **havlovec**. Když už mě ale chcete zařadit, stojím ve středu. S přesahem napravo v oblasti daní, poplatků, školství. Všechno něco stojí* („Lidové noviny“ 2009, 7.02.); *Jmenování byli dva »**havlovci**« (Alexandr Vondra a Karel Schwarzenberg, první bývalý chartista, druhý mecenáš protikomunistické opozice). Topolánek tedy skončil s nenávisť vůči Václavu Havlovi* („Týden“ 2007, 15.01.).

Při srovnání vyexcerpovaného materiálu s depropiálními hesly ve výkladových slovnících vyšlo najevo, že slovníky *Slovník spisovného jazyka českého* (dále SSJČ) a *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž* (dále NASCS) neobsahují žádná pojmenování, která by patřila do této slovtvorné skupiny a zároveň by byla motivována jmény domácích politiků. V těchto slovnících jsem ale našla několik pojmenování podle příslušnosti ke skupině lidí, jež jsou motivována jmény zahraničních (historických) politických představitelů⁴, uvádím tedy tato.

Ve významu označujícím stoupenec uvádí SSJČ heslo *hitlerovec* ‘stoupenec Hitlerův, německý fašista, nacista’; *hitlerčik* ‘hanl. stoupenec Hitlerův, německý fašista, hitlerovec, nacista’. Ve stejném významu tato dvě hesla uvádí také NASCS. Pojmenování, které by využívalo sufix **-čík**, se v mém materiálu nevyskytuje.

SSJČ dále uvádí heslo *stalinovec* ‘dogmatický zastánce překonaných metod z období kultu osobnosti, stoupenec stalinismu’; NASCS uvádí *stalinovec, stalinista* ‘stoupenec polit. praxe stalinizmu’.

Slovníky neologizmů⁵ uvádějí pro pojmenování příslušníků a stoupenců politických stran, hnutí a frakcí poměrně více variant a také

⁴ I v dalších kapitolách budu v případě odkazů na slovníky SSJČ a NASCS zmiňovat depropiální hesla, která jsou motivována jmény zahraničních politických představitelů, neboť pojmenování, jež by byla motivována jmény domácích politiků v těchto slovnících téměř absentují. To souvisí s krátkodobým užíváním těchto pojmenování a s charakterem velkých normativních slovníků (uvádějí ustálené a dlouhodobě užívané lexikální jednotky).

⁵ Pracuji tedy výhradně s těmito dvěma slovníky: SN1 – *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1* a SN2 – *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*.

uvádějí konkrétnější a četnější verze významů, než naznačuji já. SN1 a SN2 uvádějí pojmenování přívrženců politických osobností s využitím sufixu *-ovec* a většinou je uvedena také varianta s využitím sufixu *-ista*; *zemanista*, *zemanovec* 'stoupenec, přívrženec M. Zemana (českého politika)'; *klausista*, *klausovec* 'stoupenec, příznivec Václava Klause (významného politika po roce 1989)'; *grebeníčkovec* 'člen komunistické strany za jejího vedení M. Grebeníčkem (předsedou KSČM), stoupenec M. Grebeníčka'; *grossovec* 'stoupenec, příznivec křídla uvnitř České strany sociálně demokratické reprezentovaného S. Grossem'; *sládkovec* 'stoupenec, příznivec M. Sládka (nynějšího předsedy Sdružení pro republiku – Republikánské strany Československa)'; *špidlovec* 'stoupenec, přívrženec V. Špidly (předního politika ČSSD), jeho politické koncepce, člen skupiny kolem V. Špidly v rámci ČSSD'.

Dále slovníky neologizmů uvádějí heslo odvozené sufixem *-oid*. Tento typ pojmenování se v mém materiálu vůbec nevyskytuje; *zemanoid* 'expr. hanl. stoupenec, příznivec M. Zemana (českého politika)'.

Je zajímavé, že v mém neologickém materiálu absentují přechýlená pojmenování s vyloženě pozitivními konotacemi (např. v SN2: *havlovka* 'obdivovatelka V. Havla (českého politika, býv. prezidenta)'; v SN1: *klausovka* 'přechýl. ke klausovec').

Odvozená pojmenování označující vlastnosti, stavy, činy

V získaném excerpovaném materiálu je množství abstrakt motivovaných propriem poměrně nízké, názvy jsou tvořeny omezeným množstvím přípon.

Sufix *-ina* je využíván pro pojmenování „názvů způsobu, charakteru, smýšlení, chování, jednání podle charakteristické, negativně hodnocené vlastnosti osoby” (Martincová, 2003, s. 21), např. *bémovština*, *dalíkovština*, *havlovština*, *klausovština*, *topolánkovština*. V některých případech je slovo užito s cílem zesměšnit jisté charakteristické vlastnosti politika; zda jde o užití slova s cílem vyvolat komiku či ironii, poznáme z širšího textového kontextu. Např.: *Přijde-li větší krize, není záruka, že odpovědí na palčivé otázky ve-*

řejnosti nebude znovu arogance, jen pronesená nikoli topolánkovštinou, ale bémovštinou („Právo” 2008, 27.10.); „*Myslím, že by mohl podpořit určitý styl politiky, která neopouští svůj program, své hodnoty, určité zásady jenom kvůli tomu, aby se vládl dál,*” řekl. Převedeno z *klausovštiny*: *v čele ODS je nutná změna a Topolánek už by si měl začít balit* („MF Dnes” 2008, 24.10.); *A proti Rathovi nebojuje jen pažemi, ale i ostrým slovem. Našel nový výraz pro totální nepravdu – rathovština. Podle Macka to znamená, že se v jedné větě řekne sedm lží* („MF Dnes” 2008, 21.06.).

Se stejným typem pojmenování jsem se setkala pouze v jednom ze slovníků. SN2 uvádí *zemanovština* 'expr. chování, jednání, rétorika charakteristická pro M. Zemana (českého politika)'.

Jiný význam mají pojmenování podobného typu tvořená sufixem *-ovina* (*kavanovina*, *klausovina*, *paroubkovina*). Tato pojmenování označují čin, který byl způsoben politickým představitelem a je pro jeho chování typický. Např.: *Vysloveně negativní zážitek nemám, ale zlobily mě kavanoviny. Tedy triky a tiky ministra Kavana* („Respekt” 2007, 30.04.); *Celá ta klausovina vychází z omylu, že Unie je nějaký vnější, cizí subjekt. Jak dlouho potrvá, než se s členstvím vnitřně zotožníme?* („Zdravotnické noviny” 2008, 8.12.); *Tento nový Paroubek však také za týden nashromáždil dost starých paroubkovin* („MF Dnes” 2006, 3.07.).

Obě pojmenování (odvozená sufixem *-ina* i *-ovina*) vzbuzují záporné konotace, v prvním případě pojmenování označuje negativně hodnocené vlastnosti politika, v druhém případě pojmenování vyjadřuje negativně hodnocenou kauzu či počin politika. Tento typ tvoření je produktivní, slova se užívají pro vyjádření kritiky chování, smýšlení a kauz politiků.

Názvy s příponou *-izace* (*čunkizace*, *paroubkizace*, *švejnarizace*), jejichž východiskem jsou vlastní jména politiků, označují „přeměnu politiky strany, státu, v duchu (kladného tj. demokratického, nebo záporného, tj. nacionalistického, populistického, autoritativního apod.) smýšlení, jednání dané politické osobnosti” (Martincová 2003, s. 22). Dochází i k mnoha dalším významovým specifikacím dle konkrétní

komunikační situace a podle dalších mimojazykových faktorů spojených s konkrétní osobou politika, od jehož jména je pojmenování odvoзовáno. Slovtvorná přípona **-izace** je v současné době poměrně produktivní. Častá expresivita tohoto typu pojmenování není způsobena slovtvorně, ale kontextově. Depropriální pojmenování podobného typu jsem ve výkladových slovnících nenašla. Např.: *Anebo to, jak místo argumentů chtějí spory řešit žalobami, protože vědí, že soudy budou zkoumat všechno jiné než podstatu sporu, a navíc jim to bude trvat tak dlouho, že i když se doberou nějakého výsledku, tak ten už stejně nikoho nebude zajímat? Můžeme tomu říkat třeba »čunkizace« nebo »paroubkizace« politiky, případně celé společnosti* („Lidové noviny“ 2007, 18.05.); *Švejnar zepředu, zezadu, horizontálně, vertikálně, zleva, zprava, za bukem i před bukem, v novinách, na internetu, v časopisech, v rádiích, v televizích, na univerzitách, v parlamentu. Česko zasáhla velká a plošná švejnarizace* („MF Dnes“ 2008, 14.01.).

Některá složená pojmenování

Velkou skupinu mého lexikálního materiálu tvoří také pojmenování vzniklá kompozicí, mnohá z těchto pojmenování nepovažují za příliš produktivní, jsou většinou okazionální povahy, tvořená a užívaná příležitostně (*čunkobox, čutopie, čuntejner, dalíktroj, pavlabém, špidlobaliček, topolstyl, topolvláda, tlustovláda* aj.), zde zmíním jen kompozita, která jsou tvořena opakujícími se slovtvornými postupy.

Jednou z tendencí, kterou jsem ve tvoření kompozit zaznamenala, je časté využití internacionálního sufixoidu **-gate** (*čunekgate, paroubekgate, topolánekgate*). Význam tohoto sufixoidu lze vyložit jako „velký skandál, aféra s politickými souvislostmi nebo s politickým pozadím“ (Janovec – Rangelova 2005, s. 94). Právě proto, že daný komponent pochází z cizího jazyka, význam takto tvořených kompozit je velmi obecný a proměnlivý. Např.: *Vyhlíželo to jako poklidná aféra z první republiky. Ano, takové byly i za Msgre. Šrámka. Ostatně, můžeme říci **Grossgate** nebo **Langergate**. Ale **Čunekgate**? Prostě Čunkova aféra, ve které lítá pár set tisíc korun, zhrzená sekretářka, nějaké lesy, budovy a polnosti* („MF Dnes“ 2007, 5.03.); *Jsou dnes jen*

*dvě pravdy, Paroubkova: **Topolánekgate**, a ta druhá: politické odpovědi ne! Za rok byl radikál Paroubek schopen vytyčit nelítostné válečné pole, které by rád zaplnil mrtvolami* („MF Dnes“ 2006, 30.09.).

Ve slovnících je tento slovtvorný morfém téměř nezaznamenán, našla jsem pouze jediné depropriální heslo (není motivováno jménem politika), které využívá tento morfém (v SN2); *Monicagate, Monikagate* ‘milostná aféra W. J. Clintona (býv. prezidenta Spojených států amerických) se stážístkou Monikou Lewinskou’.

Tento a některé další internacionální sufixoidy a komponenty jsou v české slovtvorbě poměrně novým jevem (např.: **-stán/-menistán**: *čunkistán, havlistán, čunkmenistán*; **-land**: *čunkoland, paroubkoland, tlustoland*), jednoznačná interpretace těchto vznikajících neologizmů je poměrně složitá a jejich význam se teprve postupem času vykrystalizuje.

V materiálu se objevují také sufixoidy starší, které již v mnohých slovnících figurují, např. kompozita využívající internacionální sufixoid **-ismus/-izmus** (*kavanismus, sládkismus, topolánkismus*) a **-kracie** (*dalíkokracie*). Tato pojmenování mají různé významy, právě podle motivujícího jména a také podle konkrétního užití v kontextu mohou vyjadřovat názvy politických doktrín, směrů, programů, ideologií apod., vše v závislosti na kontextu a na dalších mimojazykových faktorech. Např.: *Místo kráglování Kavana by měli (alespoň někteří) socialisté vysvětlit – co a kdo v té straně bylo a byl (či je dosud), co **kavanismus** drží a pěstuje* („MF Dnes“ 2008, 3.03.); *Jen lidovecký ministr Kalousek podpořil svého kolegu Julínka. Odpůrcům poplatků ukázal vztyčený prostředníček, což dlužno považovat za akutní otravu servilním **topolánkismem*** („Právo“ 2008, 18.12.); *Problém je možná v tom, že tak, jak se Topolánek bojí mediokracie, obávají se novináři (a s nimi ten nevděčný lid) »dalíkokracie«, tedy vlády zainteresovaných kamarádů skrze ovlivnitelné politiky, nikým nevolených lobbistů a poradenků* („Právo“ 2008, 19.11.).

Ve výkladových slovnících jsem se setkala hned s několika pojmenováními, která využívají sufixoid **-ismus/-izmus**. Opět jsem musela

využít převážně hesla motivovaná jmény zahraničních politiků. SSJČ uvádí hesla *hitlerismus* ‘německé fašistické hnutí vedené Ad. Hitlerem, německý fašismus; nacismus, hitlerovství’; *stalinismus* 1 ‘souhrn negativních jevů v teorii a praxi komunistického hnutí spjatých s obdobím kultu osobnosti J. V. Stalina a odsouzených na XX. sjezdu KSSS a po něm’.

NASCS uvádí tato hesla: *masarykismus* ‘polit. dř. označení pro politiku a myšlení čes. filozofa, státníka a prezidenta T. G. Masaryka’; *castrismus* ‘polit. polit. systém včetně jeho idejí, vládnoucí na Kubě za F. Castra’; *hitlerismus* ‘něm. nacistická ideologie, režim a hnutí hlásící se k vůdci A. Hitlerovi, nacizmus’; *stalinismus* ‘polit. ideologie a polit. systém vedení komunistických stran a států uplatňované J. V. Stalinem a jeho následovníky, založené na krajní represí, na diktátorském režimu osobní moci, na potlačení demokracie a občanských a lidských svobod stranickým a státním byrokratickým aparátem, požívajícím výsad, na direktivním řízení hospodářství a všech dalších sfér totalitní společnosti’.

Slovníky neologizmů uvádí heslo *klausismus, klausismus* ‘politika v duchu ekonomických a politických názorů V. Klause (českého politika, prezidenta)’.

Vztahová adjektiva označující vlastnosti osob

Vznik vztahových adjektiv z proprií není typově tak rozmanitý jako vznik pojmenování substantivních. Zpravidla se využívá dvou sufixů *-ovský* (*bursikovský, čunkovský, kuchtovský, paroubkovský, švejnarovský, topolánkovský aj.*) a v menší míře *-ovaný* (*rathizovaný*).

V současné slovotvorné normě adjektiva na *-ovský*, tvořená od vlastních jmen osob, představují velmi produktivní slovotvorný typ. Adjektiva tohoto typu vznikají hojně v žánrových formách publicistického stylu, a to nejen v textech týkajících se politiky, ale vyskytují se převážně v textech, jejichž tématem je kultura, umění (kritiky, recenze). Adjektiva pak vyjadřují styl charakteristický pro daného umělce (např.: *čtvrtníčkovský vtíp, formanovský hrdina, kunderovský duch, šlitrovský styl, viewegovský film* apod.).

Nová adjektiva s formantem *-ovský* nabývají především významu charakteristické vlastnosti politika. Tento typ odvozovaných adjektiv bývá označován jako adjektiva vztahově kvalifikační (charakterizační). „Kvalifikační významy primárně vztahových adjektiv jsou odrazem potřeby vyjadřovat různé pragmatické postoje a hodnocení a mohou se projevovat v celé škále kvalifikačnosti; k základním patří význam podobnosti a význam charakteristické vlastnosti” (Světlá 2005, s. 113). Např.: *V českém prostředí, kdy každá rybička v politickém rybníku ze strachu před rybáři (protivníci, média) všechno tutlá do posledního okamžiku, je to však dost novum. Postižený – nebo dom- něle postižený – si tím ušetří **grossovské a čunkovské** blekotání před kamerami* („MF Dnes” 2008, 4.02.); *Potíž je v tom, že **kuchtovská** opozice disponuje podivnými harcovníky. Dana Kuchtová je sympatická dáma, ale její konkrétní představy a kroky jsou nejasné* („Právo” 2008, 2.09.); *Zdá se, že podobně jako v Rusku následoval po Jelcinově období demokratického chaosu Putinův pořádek, čeká nás **paroub- kovská** normalizace demokracie* („Lidové noviny” 2008, 20.10.).

SSJČ uvádí vztahové adjektivum *gottwaldovský* 1 ‘vlastní Kl. Gottwaldovi, připomínající ho, týkající se ho, jsoucí v jeho duchu’ a NASCS uvádí adjektivum *hitlerovský* ‘jsoucí v něj. souvislosti s Hitlerem, s hitlerismem; nacistický’.

Co se týče adjektiv, slovníky neologizmů uvádějí více slovotvorných variant, než na které jsem při excerpci narazila já. Vůbec jsem se nesetkala se slovotvorným sufixy *-ovatý* a *-ovitý*; *klausovatý* expr. *klausovitý* ‘mající vlastnosti, chování V. Klause (českého politika, prezidenta)’. Z adjektivních pojmenování uvádí SN2 *klausovský* ‘vlastní V. Klausovi (českému politikovi, prezidentovi), pro něj příznačný; jsoucí v jeho stylu’; *zemanovský* 1 ‘vztahující se k M. Zemanovi (českému politikovi), jemu vlastní, pro něj příznačný; jsoucí v jeho stylu’ a mnohá další.

Adverbia označující charakteristický způsob jednání

Nová příslovce derivovaná od vlastních jmen osob nejčastěji využívají sufix **-ovský** (*čunkovský, grossovský, paroubkovský, rathovský, topolánkovský*). Podle Martinčové (2005) vyjadřují charakteristiku na základě vnitřního znaku osoby, podobnost týkající se vnějšího vzhledu, projevu nebo vnitřního znaku. „Pro adverbia se základovým vlastním jménem je charakteristické, že se i dnes projevuje již dříve vypořádaná tendence po jejich vnitřní sémantické diferenciaci. Vyjadřují podobnost, tj. že chování, vlastnosti určité osoby jsou podobné charakteristickému chování, vlastnostem osoby v pojmenovacím základu...; i další významy, jako odkaz na výraz, vyjádření užívané, pronesené danou osobou” (Martinčová 2005, s. 143).

Tvoření depropiálních adverbii pomocí sufixu **-ovský** je produktivní a v publicistice čteně užívaný jev. Adverbia jsou sama o sobě neexpresivní, případně negativní konotace a expresivita jsou kontextové. Např.: *Rodiny, které mají vážně nemocné děti trpící třeba astmatickými problémy, by se zatím z Ostravy asi měly odstěhovat. Nezní to trochu »čunkovský«?* („Týden” 2008, 21.04.); *Mix grossovský velkokapitální (ČSSD) a estébácké (KSČM) politiky by byl devastující* („Týden” 2008, 26.05.); *Projevilo se to markantně loni, kdy modrá většina prostě »zakázala« Senátu vůbec jen diskutovat o reformním (říkejme tomu tak) batohu Mirka Topolánka. Pavel Bém reagoval takřka topolánkovsky, demagogicky* („Právo” 2008, 18.10.). Ve starších slovnících jsou tato depropiální příslovce uvedena jako součást hnízd motivujících adjektiv: v SSJČ *stalinovský*, řidč. *stalin-sky*; NASCS uvádí *hitlerovský*.

Príslovci vzniklých derivací jsem v SN2 zaznamenala několik: *havlovsky* ‘na způsob V. Havla (českého politika, býv. prezidenta), v jeho stylu’; *klausovitě* ‘expr. způsobem připomínajícím V. Klause (českého politika, prezidenta)’; *klausovský 1.* ‘na způsob V. Klause (českého politika, prezidenta), v jeho stylu’, 2. ‘způsobem charakteristickým pro V. Klause (českého politika, prezidenta)’; *špidlovsky* ‘způsobem vlastním V. Špidlovi (českému politikovi), na způsob V. Špidly’; *zemanovský* ‘na způsob M. Zemana (českého politika), v jeho stylu’. V mém materiálu se neobjevují depropiální adverbia, která by byla

odvozena pomocí sufixu **-ovitě**; *zemanovitě* ‘expr. hanl. způsobem připomínajícím M. Zemana (českého politika)’.

Druhý typ nových adverbii, která jsem při excerpci sesbírala, využívá sufix **-ovsku** a součástí slovtvorného formantu je ještě izolované **po** (*po čunkovsku, po grebeničkovsku, po grossovsku, po luxovsku, po mackovsku, po paroubkovsku, po topolánkovsku*). Tato způsobová adverbia významově označují způsob chování, jednání charakteristický pro daného politika, či označení druhu činnosti vykonávané způsobem typickým pro daného politika. Např.: *Noví policajti to zkoušejí po grebeničkovsku: »žádný telefon! žádná cigára! Nesmíš mít nohu přes nohu!«* („MF Dnes” 2007, 17.03.); *Tim spíš, že zelení a lidovci při jejím sestavování už ukázali, jak po luxovsku dokážou maximalizovat své nepatrné volební zisky* („MF Dnes” 2007, 10.01.); *Moderní muž pražský radní Milan Richter spolu s kráskou Taťanou Kuchařovou byli dle svého úsudku uraženi pornokomiksem, a tak na stole leží milion za hlavu autora, jenž bude zřejmě veřejně zmrskán anebo alespoň po mackovsku vypohlavkován za uši* („Lidové noviny” 2008, 1.08.).

Uvedený slovtvorný typ považuji za vysoce produktivní, omezeně se objevuje také v SN2; *po klausovsku* ‘způsobem charakteristickým pro V. Klause (českého politika, prezidenta)’; *po havlovsku* ‘způsobem charakteristickým pro V. Havla (českého politika, býv. prezidenta)’.

Zvýšené užívání prefixů

Ve získaném materiálu jsou hojně zastoupeny též prefigované lexikální jednotky. Většina případů prefigovaných pojmenování vznikla na základě slovtvorného postupu prefixačně-sufixálního. Jde především o adjektiva, v menší míře o substantiva.

U prefigovaných pojmenování je možná též motivace již existujícím slovem, např. adjektivem, a vznik nového pojmenování pak probíhá pouze prefixačně (*rathovský* → *prorathovský*, *jandákovský* → *protijandákovský*), ale vzhledem k sémantice potenciálně motivujícího adjektiva se tato motivace nejeví jako pravděpodobná, proto se

přikláním k názoru, že jde o adjektiva vzniklá prefixačně-sufixačním postupem; v následujících odstavcích zmiňuji pouze prefixy, které se na vzniku jednotek podílejí, protože sufixům jsem se věnovala již výše.

Nejpočetnější část zkoumaného materiálu tvoří lexikální jednotky přínaležející k adjektivům, v nichž se vyskytují domácí prexify: **pro-** vyjadřující sympatizaci, podporu (*probursíkovský, pročunkovský, prokuchtovský, prorathovský*), **proti-** vyjadřující zaměřenost proti něčemu a jeho synonymní internacionální prefix **anti-** (*protibursíkovský, protičunkovský, protigrossovský, protijandákovský, protijulínkovský, protikalouskovský, protiparoubkovský*), dále **před-** vyjadřující význam 'období předcházející něčemu' (*předjandákovský, předparoubkovský, předrathovský*), **po-** vyjadřující následnost a jeho synonymní internacionální prefix **post-** (*počunkovský, poluxovský, poparoubkovský, pozemanovský; postkalouskovský, postparoubkovský, postrathovský*). Např.: *V záchvatu dušnosti vyhladila probursíkovská republiková rada SZ z čela kandidátky veškeré stopy po frakcionářích. Ale kyslík do správných plic to nenapumpovalo* („Právo“ 2009, 6.03.); *Na demonstraci lékařů a zdravotních sester létala vzduchem silná slova. A kdyby se jí zúčastnil ministr zdravotnictví Tomáš Julínek, létala by možná i vajíčka. Nálada byla »protijulínkovská«* („MF Dnes“ 2008, 4.12.); *Rozvrácené veřejné finance a stále rostoucí státní dluh jsou dalším politickým omylem ČSSD, v tomto případě už z předparoubkovské éry* („MF Dnes“ 2006, 16.10.); *KDU-ČSL dále třepí svoji poluxovskou identitu na provinciální čunkovskou přímočarost, na kalouskovský pragmatismus v peřejích globalizace a na vak konzervativních zaklínadel – výsledkem je ztencená věrnost voličů doposud nejvěrnějších* („Právo“ 2007, 17.04.); *Vždyť právě Čunek měl sehrát roli postkalouskovského mesiáše, neokoukaného zachránce – a jak dopadl!* („Ekonom“ 2008, 13.03.).

Z domácích prefixů, které vyjadřují negaci, jsou užity prefixy **bez-** (*bezdalíkovský*) a **ne-** (*netopolánkovský*), určitý typ negace vyjadřuje také vysoce produktivní internacionální prefix **anti-** (*antikasalovský, antiparoubkovský, antirathovský, antitopolánkovský*). Např.: *Oprav-*

du se schyluje k začátku Topolánkovy nové, »bezdalíkovské« éry? Zdá se, že to nebude tak horké („MF Dnes“ 2006, 9.11.); *Do takové vlády by nevstoupil žádný stranický šéf, aby se před „řádnými“ volbami nekompromitoval. Odborníky do ní by však vybírala ČSSD, netopolánkovská část ODS a prezident* („Euro“ 2009, 5.01.); *Vteřinu po vyhlášení začala v antiparoubkovském křídle dodnes neuzavřená debata, jestli je lépe postavit protikandidáta hned, nebo spoléhat na pravděpodobnou neplatnost voleb a opakovanou volbu přímo na sjezdu* („Reflex“ 2008, 7.02.). Stejně jako adjektiva vznikají také některá depropriální prefigovaná adverbia (*antiparoubkovsky, netopolánkovsky, pročunkovsky, prorathovsky, protiparoubkovsky*).

Další nemalou skupinu neologických pojmenování tvoří prefigovaná substantiva. Využívá se v nich domácích prefixů **ne-** (*nerathovec*), **proti-** (*protikalouskovec, protiparoubkovec*), z internacionálních prefixů jsem zaznamenala pouze **anti-** (*antiparoubkovec, antitopolánkovec*). U takto tvořených pojmenování může jít o dvojí motivaci. Substantiva můžeme považovat za motivovaná již existujícím nebo potenciálním neologismem (*kalouskovec* → *protikalouskovec*), zároveň ale můžeme procentuálně chápat tyto případy jako prefixačně-sufixační jednotky utvořené modelovým tvořením přímo od jména politika (*Kalousek* → *protikalouskovec*).

Ve velkých výkladových slovnících jsem se s prefigovanými depropriálními pojmenováními téměř nesetkala, pouze v SSSJČ jsem narazila na heslo *protihitlerovský* 'bojující proti Hitlerovi, proti nacistickému Německu'.

Ve slovnících neologizmů jsem našla téměř všechny výše uvedené prefixy⁶; **anti-**: *antizemanovský* 'namířený proti M. Zemanovi (českému politikovi), proti jeho politickým stoupencům; jsoucí proti němu, nim'; *antiklausovec* 'kdo politicky i jinak nesouhlasí s názory, činností V. Klause (českého politika, prezidenta), s jeho stoupenci';

⁶ Z úsporných důvodů neuvádím všechna prefigovaná depropriální pojmenování, která slovníky neologizmů uvádějí, většina z nich je zaznamenána v textu Z. Opavské (2003).

antiklausovsky ‘nepřátelsky vůči V. Klausovi (českému politikovi, prezidentovi), vůči politice jím zastávané’; *antiklausovský* ‘namířený proti V. Klausovi (českému politikovi, prezidentovi), proti jeho politickým stoupencům, jsoucí proti němu, nim’; **ne-**: *neklausovec* ‘kdo není stoupencem, přívržencem V. Klause (českého politika, prezidenta)’; *neklausovsky* ‘způsobem, který není charakteristický pro V. Klause (českého politika, prezidenta)’; **post-**: *posthavlovský* ‘následující po ukončení úřadování V. Havla ve funkci prezidenta; existující po tomto období’; **pro-**: *prohavlovsky* ‘v souhlasu s V. Havlem (českým politikem, býv. prezidentem), s příklonem k němu, v jeho prospěch’; *prohavlovský* ‘jsoucí na straně V. Havla (českého politika, býv. prezidenta), podporující ho’; **proti-**: *protihavlovský* ‘nepřátelský vůči V. Havlovi (českému politikovi, býv. prezidentovi), vůči politice jím zastávané’; **před-**: *předklausovský* ‘existující před působením V. Klause (českého politika) ve vládních, stranických funkcích’; **po-**: *poklausovský* ‘následující po působení V. Klause (českého politika) ve vládních, stranických funkcích’ aj.

Nová slovesná pojmenování

Depropriální slovesa jsou ve srovnání s pojmenováními příslušnými k substantivům, adjektivům a adverbiím v novém lexiku zastoupena nejméně, jsou okazionální povahy a jejich tvoření je spíše výjimečné. Nelze téměř vysledovat žádnou společnou tendenci pro depropriální tvoření sloves. Ze svého excerpovaného materiálu tedy uvádím jen několik příkladů.

Slovesa obsahující kmenotvorný formant **-ova-** často vystupují ve významu chovat se jako nositel toho jména (*čunkovat, paroubkovat, švejnarizovat*). Např.: *Slovo čunkovat má šanci zařadit se po bok starého pojmu švejkovat. V průzkumech veřejného mínění se Čunkova oblíbenost rovná velké neoblíbenosti* („Právo” 2009, 28.02.); *Jsem asi jediný, kdo mu do očí říká nepřijemnosti. Naprosto klidně. Já mám své názory a své stáří a mě nemůže vzrušit nějaká závislost. Když člověk furt paroubkuje... To bych vypadal jako blbeček* („Lidové noviny” 2006, 1.07.); *To, že se Jan Švejnar a jeho tým rozhodli Česko před*

únorovou volbou prezidenta švejnarizovat, však nepřekvapuje („MF Dnes” 2008, 14.01.).

Slovesa, jejichž infinitivní kmenotvorný formant tvoří **-i-** nebo **-ě-**, jsou zpravidla také prefigovaná. Jejich tvoření je netypické, spíše příležitostné, význam je vždy specifický, úzce vázaný na jméno konkrétního politika. Jelikož jsou slovtvorné procesy v těchto případech ojedinělé, nebudu se na tomto místě zabývat každým významem zvlášť (*vydalikovat, vytlustit se, zbursíkovatět, zgrossovatět, zparoubkizovat* aj.). Např.: *Mirek Topolánek: Jsou věci, které musíte buď vydeletovat, nebo vydalikovat...* („Reflex” 2008, 22.12.); *Thustý na sebe zoufale potřebuje upozornit, vytlustit se, dokázat, že je pro ODS nezbytný, že ho nenahradí ani lidovec Kalousek, jemuž Topolánek pustil klíčové ministerstvo financí* („Týden” 2008, 5.05.); *Zejména proto, že vystupoval nedůvěryhodně. Takzvaně zgrossovatěl. Jeho návrat je pouze alibi pro další avantýry dalších politiků* („MF Dnes” 2008, 17.12.).

Velké výkladové slovníky (SSJČ, NASCS) depropriální slovesa neuvádějí, ve slovnících neologizmů je zařazeno pouze několik slovesných pojmenování; *klausovat* ‘expr. počínat si (v politice) jako V. Klaus (český politik, prezident)’; *klausovatět* ‘expr. chovat se podobně jako V. Klaus (český politik, prezident); nabývat vlastností V. Klause’; *zemanovat* ‘expr. počínat si (v politice) jako M. Zeman (český politik)’.

Okazionální (nepravidelné) tvoření

V publicistických textech analytického žánru se velmi často objevují nepravidelně tvořená depropriální pojmenování, která autoři využívají jako aktualizací prvky. Jedná se většinou o pojmenování okazionálního charakteru. Tato pojmenování se vyskytují ojediněle, mnohdy vznikají netypickými slovtvornými procesy. Jen některé typy se objevují opakovaně, což vždy souvisí s mimojazykovými faktory (vzniklá aféra, skandál, blížící se volby apod.). Například slova *macka, mackovačka* se vztahují k události, kdy Miroslav Macek dal na veřejnosti facku Davidu Rathovi. Tato slova, vzniklá netypickým

slovo tvorným procesem, mechanicky napodobují již existující slovo (*facka* – *macka*, *fackovačka* – *mackovačka*), právě v tom spočívá výrazná expresivita těchto slov a také jistá komičnost. Např.: *Jestli vyhraje Macek, bude to pikantní, protože v době veřejné »mackovačky«, jíž údajně bránil čest své manželky (o které David Rath řekl, že si ji vzal pro peníze), už deset měsíců žil se svou mladou přítelkyní („Pátek Lidových novin“ 2007, 6.11.); Namítli byste, že první vteřiny mediální slávy přinesla česku »macka« – tedy facka Miroslava Macka Davidu Rathovi. Dlužno říci, že macka byla sice první, ale nesplňuje kritéria fenoménu („E15“ 2007, 27.05.).*

Snad nejvýraznější počet nových okazionálních depropriálních pojmenování se dnes pojí se jménem Jiřího Čunka⁷, jehož jméno provází velké množství politických, mediálních a bulvárních kauz. Významy lexikálních jednotek motivovaných jménem Čunek jsou pak velmi specifické, vztahují se vždy ke způsobu chování charakteristickému pro Jiřího Čunka.

Tendence tvoření pojmenování motivovaných jménem Jiřího Čunka je v publicistice za poslední dva roky opravdu výrazná, což dokládá také článek *Z té pokuty jsem se vyčunkoval* otištěný v „Lidových novinách“: *Češtinu šéf lidovců obohatil o řadu slov, která mají základ ve slovese čunkovat, jež volně přeloženo znamená – vylhávat se. Obdobný význam mají i slovesa vyčunkovat či očunkovat. Všechny tyto výrazy vzdávají hold Čunkově schopnosti za každou cenu přežít. Význam slova načunkovat naopak vychází z jiné vlastnosti, kterou lid šéfovi lidovců přičítá. »Načunkovat ke dvěma mega. Kdo ho práskne, tomu běda«, zpívá skupina Gipsy.cz. Překlad je tu zřejmý – nakrást. »Načunkovat« ale může znamenat i poctivě zbohatnout. Dokládá to diskuse na internetové aukční síni Aukro. »Moc jsem pracoval, to jsem si určitě pěkně načunkoval k výplatě,« pochlubil se tu před měsícem kdosi s nickem Cinca... (Drchal – Tuček 2008, s. 4). Ve stejném článku byl také publikován tzv. čunko-český slovník, který s patrnou nad-*

⁷ Tato slova jsou všechna okazionální a téměř se nesetkáme s tak bohatým slovo tvorným hnízdem u jiných motivantů (tedy u jiných jmen politiků).

sázkou přibližuje významy některých pojmenování motivovaných jménem Čunek: *čunkovat* – vykrucovat se, vylhávat se, *načunkovat* – nakrást, vydělat, *začunkovat se* – zapírat se, hrát mrtvého brouka, *čunkovně* – sociální dávky, *Čunkistán* – beznadějně zkorumpovaný (státní) systém, *čuntejner*, *čunkobox* – obytný kontejner či buňka.

Do jisté míry považuji za netypické také tvoření pojmenování označující názvy poplatků (*cikrtné*, *cikrtovné*, *čunkovné*, *julínkovné*). Slovo tvorný sufix *-ovněl/-né* je pro tvoření názvů poplatků obvyklý, za neobvyklý jev považuji motivaci propriem (Černá 2006 – s odkazem na Kondrová 1967, s. 672–677 a PMČ – uvádí dělení názvů dávek a poplatků podle odvozovacího základu na deverbativa a denominativa, ovšem z motivujících jmen uvádí pouze apelativa, o možnosti odvození od proprii se nezmiňuje). Např.: *Byť se skoro žádná občanská neposlušnost s neplacením »cikrtného« nerozpoutala, na tuzemsko je až příliš, že k ní řada politiků, umělců, akademiků i prostých občanů, a také Svaz pacientů, vyzvali („Právo“ 2008, 2.04.); Pacienti si teď návštěvy lépe organizují a lékaři mají víc času probrat s nimi léčbu. Samé klady, jásoť a smích, a proto kritizovat cikrtovné je čirý populismus („Právo“ 2008, 28.04.); Do klubu, Alfréde. Po cestě se zastavíme na sociálce pro čunkovný („MF Dnes“ 2007, 3.11.).*

Závěrem

Depropriální tvoření nových slov je v českém jazyce častý a produktivní jev, jehož analýzou lze reflektovat aktuální pohyby jak ve slovní zásobě, tak potažmo i na politické scéně. Za přínosný pro studium lexika však považuji svůj výzkum především v oblasti slovo tvorby. Podařilo se mi zaznamenat produktivitu některých slovo tvorných typů, upozornit na zvýšené užívání prefixace a na módní užívání internacionálních prefixů. Je nutné říci, že většinu pojmenování v analyzovaném materiálu jsem hodnotila jako okazionální, což souvisí jednak s rychle a neustále se proměňující politickou scénou a jednak s funkcí těchto pojmenování jako aktualizacních prvků především v analytických žánrech publicistických textů.

Sondou do výkladových slovníků vyšlo najevo, že depropriální pojmenování se vyskytují jak ve velkých normativních slovnících (SSJČ, NASCS), tak ve slovnících neologizmů (SN1, SN2), rozdílný je pouze výběr a četnost heslového materiálu (což samozřejmě souvisí s charakterem slovníků a s dobou jejich vzniku).

Na závěr bych chtěla připomenout jeden z poznatků, který se vyjevil při komparaci mého a slovníkového materiálu, a to je absence přechýlených pojmenování, jež by měla vyloženě pozitivní konotace. Dále se při analýze nových pojmenování z hlediska expresivity většina slovtvorných typů jevila jako neexpresivní, avšak z kontextů byly v drtivé většině případů patrné negativní konotace spojené s lexémem. Tento poznatek přisuzuji tomu, že je v současné době společnost vůči politikům veřejně velmi kritická až opovrhující, což se tedy projevuje i v novotvoření slov.

Literatura

- Děngeová Z., *Nová pojmenování motivovaná vlastními jmény domácích politiků*. Bakalářská diplomová práce. Obhájená na UK PedF, 2009, rkp.
- Drchal V., Tuček O., *Z té pokuty jsem se vyčunkoval*, „Lidové noviny“ 2008, 23.05., s. 4.
- Černá M., *K názvům dávek a poplatků*. In: *Varia XIV*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2006, s. 215–218.
- Hauser P., *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- Grepl M. a kol., *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.
- Janovec L., Rangelova A., *Suffixoidy a suffixoidní lexémy u substantivních kompozit*. In: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005, s. 85–99.
- Kondrová V., *Některé sémanticko-slovtvorné skupiny jmen: Názvy dávek a poplatků*. *Tvoření slov v češtině*. Praha: Academia 1967.
- Martincová O., *Problematika neologizmů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.
- Martincová O. a kol., *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005.
- Martincová O., *Propria v neologické slovtvorbě*. In: *Dynamika a inovace v češtině a bulharštině 90. léta 20. století*. Praha: Praha: Ústav pro jazyk český, 2003, s. 19–25.

Martincová O. a kol., *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1*. Praha: Akademia, 1998.

Martincová O. a kol., *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*. Praha: Akademia, 2004.

Nový akademický slovník cizích slov A – ž. Praha: Akademia, 2005.

Opavská Z.: *Některá pojmenování užívaná odpůrci a příznivci*. In: *Varia X*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2003, s. 9–12.

Slovník spisovného jazyka českého. Praha: Akademia, 1989.

Světlá J.: *Nová adjektivní pojmenování*. In: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005, s. 99–119.

Summary

The author focuses on the description of neologisms warranted by proper names, functioning as depropriial words or expressions. On this basis she tries to prove that depropriial way of creating new words in the Czech language is a very productive and frequent derivational process. The analyzed material comes from everyday newspapers and comprise neologisms created from the proper names of politicians. The author also tries to follow what happens with them in the field of language and how they spread in the lexical store of the Czech language.

The author divides the material into thematic groups, in which she distinguishes formal subgroups (nouns, adjectives, adverbs). She pays attention to the increased use of prefixes and the creativity of those who invent neologisms (verb formations improper from the point of view of word formation rules), which she believes are the general tendencies in the development of modern Czech.